

I.

Dr. HORVÁTH BARNA

ny. r. tanár

VÉLEMÉNYES JELENTÉSE

Dr. BIBÓ ISTVÁN bírósági titkár úrnak a jogbölcseletről egyetemi magántanárrá képesítése végett bemutatott dolgozatairól.

Tekintetes Jog- és Államtudományi Kar!

Az 1938—39. tanévben megtartott X. rendes ülés határozatával méltóztatott megbízni azzal, hogy Bibó István jogtudor, és Egyetemünkön *sub auspiciis Gubernatoris* felavatott államtudor, bírósági titkár úrnak a jogbölcseletről egyetemi magántanárrá képesítése végett benyújtott dolgozatairól véleményes jelentést tegyek.

Jelentésemet a következőkben van szerencsém előterjeszteni:

1. A folyamodó által bemutatott dolgozatok a következők:
  1. *A szankciók kérdése a nemzetközi jogban.* (A m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Intézetének kiadványai, 3. szám) Szeged. 1934. Városi Nyomda. 50 oldal. Német kivonattal.
  2. *Kényszer, Jog, Szabadság.* (Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Univ. Francisco-Josephinae. Sectio Juridico-Politica. Tom. VIII.) Szeged. 1935. Városi Nyomda. VIII+151 oldal. Német kivonattal.
  3. *Le dogme du „bellum justum“ et la théorie de l'infailibilité juridique.* Essai critique sur la théorie pure du droit. Revue internationale de la théorie du droit. X. (1936) 1. füzet. 14—27. oldal.
  4. *Rechtskraft, rechtliche Unfehlbarkeit, Souveränität.* Zeitschrift für öffentliches Recht. XVII (1937) 623—638. oldal.
  5. *Etika és büntetőjog.* Társadalomtudomány. XVIII (1938) 1—3. szám. 20 oldal.
  6. Pálosi Ervin: A társadalmi törvények helye a természetben. Társadalomtudomány. XII. (1932) 93—94 oldal.
  7. A nyílttengeri légi kikötők kérdése. Külügyi Szemle. IX. évf. 4. szám. 392—394. oldal.

8. Vas Tibor: Die Bedeutung der transzendentalen Logik in der Rechtsphilosophie. Jog. II. évf. 2—3. szám. 150—151. oldal.

9. Reitzer Béla: A proletárnevelés kérdéséhez. Athenaeum. XXI (1935) 5—6. f. 312. oldal.

10. Faluhelyi Ferenc: Államközi Jog. Revue internationale de la théorie du droit. XI (1937) 67—68. oldal.

11. A Code of International Ethics. Revue internationale de la théorie du droit. XII. (1938) 358. oldal.

12. Bohatec, Josef: Calvin und das Recht. Szellem és Élet. II (1937—38) 1. szám. 26—27. oldal.

13. Balás P. Elemér: Az okozatosság büntetőjogi problémája. Szellem és Élet. II (1937—38) 2. szám. 64—66. oldal.

2. E dolgozatok áttekintése azt mutatja, hogy az 1., 7., 10. és 11. alattiak nemzetközi jogi vonatkozásúak. Ezeknek a jogbölcseletből kért habilitáció szempontjából kiegészítő jelentőségiük van. A 6—13. alattiak könyvismertetések. A legkiemelkedőbb, és a megítélés szempontjából legfontosabb, dolgozatok a 2. alatti monográfia és a 3—5. alatti tanulmányok. Ezekkel kívánok behatóbban foglalkozni.

3. A *Kényszer, Jog, Szabadság* című monográfia rövid Bevezetés és Befejezés közé helyezett három Részből áll. Az első szól a Kényszerről, a második a Szabadságról, a harmadik pedig a Jogról. Ennek a beosztásnak az az értelme, hogy a szerző a kényszer és a szabadságot a jognál általánosabb, egymással pedig szorosan összefüggő, fogalmakként fogja fel. Mindenekelőtt tehát ezeknek az alapvető fogalmaknak a tisztázására törekszik, jelentésük súlypontját és kiterjedését keresi, egyelőre egészen eltekintvén a joggal fennálló kapcsolattól. Csupán a harmadik Részben, amely azonban a legterjedelmesebb, tér rá a kényszernek és a szabadságnak a joggal kapcsolatos szerepére, amelynek az ismertetésénél természetesen már a két első, alapvető Rész eredményeire támaszkodik.

Talán összefüggésben áll ezzel a beosztással, hogy a szerző mondanivalójának a súlypontja az első két részben van, míg a harmadik részben gondolkodásának a lendülete mintha már némileg ellankadt volna. A szerző a kényszernek és a szabadságnak élesen kirajzolt és bár vitatható, de kétségtelül jellegzetes elméletét adta a két első részben. A joggal kapcsolatos szerepüknek a kutatásában azonban, vagyis művének a harmadik részében, a szerző gondolatmenete távolról sem olyan termékeny, és nem is olyan jelentékeny, mint az első két részben. Ez azért kár, mivel így a szerző mondanivalójának az értékesebbik része a jogelméletnek inkább az előkérdéseire, általános filozófiai és társadalomelméleti fogalmakra esik, amelyeknek a tulajdonképeni jogelméleti hasznosítása a szerzőnek már kevésbé sikerült.

A Bevezetésben a szerző az általa úgy nevezett racionális és empirikus fogalomalkotási módok közül az utóbbit választja.

A dedukcióval dolgozó racionális eljárást amiatt a veszélye miatt veti el, hogy az az előre megállapított fogalmakat az elméleti gondolatmenet során felcseréli „az élmények és képzetek világában meglevő tapasztalati fogalommal“ (1), akkor is, amikor tényleg már nem egyeznek, hanem eltérnek egymástól. Ugy látszik, hogy a racionális eljárásnak ezt a hibáját a szerző orvosolhatatlannak tartja. Nem így az empirikus eljárásnak azt a dilemmáját, hogy „vizsgálódásainak a végén akar eljutni a keresett fogalomhoz, azonban kell, hogy már az elindulásakor bizonyos „fogalma“ legyen arról a jelenségről, amit vizsgálnt óhajt“ (2). Ezt a dilemmát a szerző akként véli feloldhatónak, hogy az empirikus eljárás által előre megfogalmazott fogalom szerinte „nem ugyanolyan értelemben fogalom, mint az, amely a vizsgálat végcéljaként és eredményeként szerepel. Az ú. n. prekoncepiált fogalom nem logikailag, hanem csupán *nyelvtanilag* van „megfogalmazva“ (2). Az empirikus eljárás a szerző szerint „*tapasztalati tényeken alapuló* s a fogalmi megismerés felé haladó *kritikája* egy irracionális állásfoglalásnak“ (2).

A szerző rossz terminológiát használ. Racionális annyit jelent, mint észszerű, és a szerző bizonyára nem azt akarja mondani, hogy az ő empirikus fogalomalkotási eljárása nem észszerű. A spekulatív és *racionalista*, vagyis a pusztá észszerűség szerepét eltulzó, fogalomalkotást kívánja szembeállítani és elmarasztalni az empirikus kiindulású és egyben kritikai fogalomképzéssel szemben.

A kritikai empirizmus dilemmáját a szerző aligha oldotta fel véglegesen. Mindenesetre magyarázatát és bizonyos fokú igazolását adta azonban ennek az eljárásnak, és sikerrel védte meg azt azzal a racionalisztikus érveléssel szemben, amely szerint addig nem lehetne beszélni valamiről, és vizsgálni valamit, amíg az a valami nincsen logikailag meghatározva, definiálva. Ha azonban ugyanolyan jóindulattal és rokonszenvvel magyarázta volna a konstruktív, mint az empirikus fogalomalkotást, akkor bizonyosan az előbbi számára is megtalálta volna azt a kritikai orvosságot, hogy hipotétikus konstrukcióit minden lépésnél empirikusan verifikálja. Ily módon a kritikailag ellenőrzött empirikus és konstruktív eljárás igen közel került volna egymáshoz. Felismerhetővé vált volna, hogy merev ellentétük az emberi gondolkodás két ellentétes vágyképeinek, az elvont fogalom vagy pedig a konkrét élmény korlátozatlan uralmának a konfliktusa, a kritikai ellenőrzés pedig könnyen hozza a két eljárást közös nevezőre.

A Befejezésben a szerző a kényszernek és a szabadságnak általa megállapított fogalmairól azt mondja, hogy azokat *véglegeseknek* szánja. Ily végleges fogalmat a jogról azért nem tud adni, mivel ahhoz szerinte még „az objektiválódás folyamatának fogalmi elemzése és felkutatása feltétlenül szükséges“ (122). Az objektiválódás fogalma azonban a szerzőnél csupán *provizórikus* (122). Kérdés, hogy erre az *ideiglenes* fogalomra

hogyan építhette a szerző azt a *végleges* feleletet, amely szerint jog, kényszer és szabadság között az a viszony áll fenn, hogy a jog a legobjektívebb kényszer és a legobjektívebb szabadság együttlétele (121—122)?

Az egész tanulmány alap gondolatát a szerzőnek a kényszerről adott fogalom meghatározása fejezi ki. Eszerint „a kényszer nem más, mint a spontaneitás jelenségeinek saját és idegen törvényszerűségei alatt, vagyis a spontaneitás és a kauzalitás alatt való együttlétele” (13). A szerző felfogására rendkívül jellemző, hogy a kényszert lelki jelenségnek tartja: „ahol a kényszerített részéről akarati állásfoglalás nincs, ott kényszer sincsen s ebben az értelemben a kényszer *mindig pszihikai jelenség*” (7). Jellemzőnek tartja továbbá a kényszer tapasztalati valóságára, hogy „a kényszerítő jelenség mindig szembenáll, mindig idegen a kényszerített akarati állásfoglalás úgy jelenik meg, mint a vele szembenálló kényszerítő jelenségtől függő, általa feltételezett, általa okozott jelenség” (8).

Hogyan kell már most azt értenünk, hogy a kikényszerített magatartást kétféle törvényszerűség alatt szemléljük? A szerző szerint „egyugyanazon jelenség nem tartozhatik két törvényszerűség alá, de szemlélhető egyidejűleg két törvényszerűség alatt” (12—13). A szerző azonban nem őrzi meg a kétféle szemléletmód egyenrangúságát. Kiderül, hogy az egyik törvényszerűség *valóban*, a másik ellenben csupán *látszólagosan* uralkodik, mert „a kauzális jellegű összefüggésben szemlélt akarati állásfoglalás ezáltal még nem kerül a kauzális determináció mint egyetemes rendezőelv uralma alá” (10). Ellenkezőleg: „a kényszer *kauzális jellegű összefüggéseinek uralma alatt* s a kényszer élménye alatt is egy pillanatig nem szenved kétséget, hogy a kényszer egész jelensége változatlanul az emberi lélek jelenségei közé s annak törvényszerűsége: a spontaneitás alá tartozik” (10). Még világosabban kifejezi ezt az állásfoglalását a szerző akkor, amikor azt mondja, hogy „csupán szemlélhetjük a kényszer a kauzalitás jegyében, de közben tudjuk, mert tudnunk kell, hogy e jelenség a spontaneitás törvénye alá tartozik, azaz csakis azon keresztül érthető meg” (12).

Míg tehát a determinizmus felfogása szerint az emberi magatartás okozatos meghatározottsága a *valóság*, spontaneitása ellenben csupán *látszat*, addig a szerző szerint éppen megfordítva áll a dolog. Hogy csakugyan ez a meggyőződése, az kiderül abból a nyilatkozatából, amely szerint „a kényszer csupán szemléleti jelenség, melynél a kauzalitás jelenléte nem kizárólagosan magyarázó erejű, csupán hasonlatszerű belevetítés. A kényszer tehát, mint a spontaneitás területére tartozó lelki jelenség, legfeljebb az emberi cselekvőség világába belevetített *mesterséges kauzalitásnak* nevezhető” (14).

Látnivaló, hogy mekkora súly fekszik a szerző elméleté-

ben a *spontaneitás* fogalmán. Megvallja, hogy a természeti kauzalitásnak és az emberi spontaneitásnak, mint a *valóság* különböző törvényszerűségeinek, az egymással való szembeállítása, amelyet Bergsontól vesz át, kiindulási alapja felfogásának (10—11). A spontaneitás már most úgy viszonylik a szerző szerint a kauzalitáshoz, hogy a kettő együttvéve meríti ki a tágabb értelemben vett *okságot*. A szerző szerint ugyanis „ok és okozat nemcsak az időbeli egymásután, hanem az egyidejűség viszonyában is felléphetnek“ (10), előbbi a kauzalitás, utóbbi a spontaneitás. Mindkettő azonban, legalább a szerző szerint, a *valóság* törvényszerűsége, és mindkettő *okság*.

Ép ez a kiindulópontja a szerző elméletének azonban a legkérdésesebb értékű. Nem képes kimutatni, hogy mi haszna, vagy „magyarázó ereje“ van annak, ha a valóság és az okság fogalmait kiterjesztjük a természettudományi okozatosságnak, a jelenségek szükségszerű időbeli egymásután következésével aránylag élesen meghatározott, fogalmáról, a spontaneitásnak, az egyidejű ok és okozat oly problematikus konstrukciójával jellemzett, fogalmára. Nem egyéb ez, mint a valóság és az ok spekulatív megkettőzése, amely époly henye és haszontalan, mint amilyen gyakori, fogása a gondolkodásnak. Ezzel a fogással szeretne a gondolkodás aránylag érthető fogalmakat aránylag érthetetlen fogalmak segítségével érthetőbbekké tenni. Az időbeli egymásutánból kiszakított valóság és ok spekulatív fogalmai nyilvánvalólag, és bevallottan is, a természettel szemben tágítják a valóság fogalmát, és pedig, mivel más irányban nem tágíthatják, az értékvilág felé. Az egyidejű ok és okozat nem lehet más, nem gondolható el másként, mint értékbeli vagy logikai előfeltétel és következmény gyanánt. Ezek t. i. függetlenek az időbeli következtéstől, mert a valóság síkjának időbeli egymásutánjából kiemelt szükségképeni következtést jelentenek. Az egyidejű ok az értékalap, az egyidejű okozat pedig az érték-következmény. A kauzalitás és a spontaneitás törvényszerűségeivel jellemzett tágabb értelemben vett okság és valóság tehát a szinkrétisztikus okfogalom és valóságfogalom példái.

Abból, hogy „az emberi lélek és az emberi társadalom megismerésében a valóságtudományi és normatudományi módszernek *egyaránt* jelentősége van“, semmikép sem következik az, amit a szerző belőle következtet, „hogy a lelki és társadalmi valóság, mint *valóság* sem követhet a természeti valóság világával azonos törvényszerűségeket“ (11). A szerző „a természeti kauzalitástól különböző oly *valóságtudományi* törvényszerűséget“ ért a spontaneitáson, „mely elegendő magyarázatát adja valóság és érték *konkurráló* jelenlétének“ (11). Nyilvánvaló ebből, hogy a szerző az értékfogalmat bekebelező valóságfogalmat keres, különben hogyan akarhatná pusztá valóságtudományi törvényszerűséggel megmagyarázni valóság és érték konkurráló jelenlétét?

A spontaneitásnak ez a hol valóságot, hol értéket jelentő, a kettő felcserélésére mindig alkalmas nyújtó fogalma bő hibaforrás a szerző elméletében. Zavaró különösen az is, hogy spontaneitáson gyakran nem is az ok és okozat egyidejűségét érti, hanem ettől függetlenül az embernek a kauzális szükség-szerűség alól mentesnek, szabadnak gondolt alanyiságát. Ilyenkor azután egészen kérdéses, hogy a spontaneitás mennyiben tekinthető még törvényszerűségnek, mint a kauzalitás.

Ami a kényszer fogalmának a körülhatárolását illeti, a szerző nem kívánja azt sem az okozatos szükségyszerűséggel, még kevésbé a szükségyszerűséggel általában, azonosítani. Felmerül benne az a gondolat is, hogy ha már a kényszert bizonyos idegen törvényszerűségnek (a kauzalitásnak) az emberi cselekvőség saját törvényszerűségével (a spontaneitással) való együtt szemléléseként lehet felfogni, nem kellene-e akkor bármilyen különböző két törvényszerűségnek az egymás területén való szemléletét is kényszernek tekinteni, és ezzel a kényszer fogalmát törvényszerűségek konkuráló szemléletének az egyetemes viszonyfoglalmává kitégítani? Ennek a kérdésnek már a pusztá felvetése is előnyösen mutatja be a szerző gondolkodásának a finomságát, merész következetességét és nagyvonalúságát. A gondolatot elutasítja azzal, hogy ily tág viszonyfogal- lom hordozására a kényszerről alkotott képzetünk teljesség- gel képtelenek. Ezért szorítja a szerző a kényszer fogalmát az emberi cselekvőségre vonatkozó lélektani jelenségek körére (31). A szerző érzi a kényszer fogalmának az anthropomorph konstrukcióját akkor is, amikor kiemeli, hogy az okozatosság gondolata történetileg a kényszer gondolatából vált ki (9). Érdekes azonban, hogy a szerző a kényszer fogalmának ezt az anthropomorphikus terheltségét csak a kényszerített, nem pedig a kényszerítő tekintetében honorálja. A kényszerített csakis spontán lelki jelenség lehet, a kényszerítő azonban lehet bármely jelenség. Érdekes példája ez annak, hogy mily véletlenül múlik a fogalmak megmerevítése, amelyek azután egész elmé- teket vannak hivatva hordozni. Kényszerítőnek a szerző má- elismer, ellentétben a kényszer elsődleges anthropomorph élmé- nyével, bármilyen, tehát nem csupán spontán emberi magatar- tásból eredő, okozatos kénytelenséget vagy szükségyszerűséget. Kényszerítettnek azonban csakis spontán emberi magatartást ismer el. Ez annyit jelent, hogy a szerző hajlandó ugyan ki- bontani a kényszer fogalmát annak kezdetleges anthropomorph pólyáiból, azonban csupán a kényszerítő, nem pedig egyúttal a kényszerített jelenségre vonatkozólag. Hajlandó kényszerítőnek nevezni bármi okozatosan meghatározót, de távolról sem haj- landó kényszerítettnek tekinteni minden okozatosan meghatá- rozottat, vagy éppen minden szükségyszerűt. Érdekes az is, hogy csak azt hajlandó kényszerítőnek nevezni, ami kívülről meg- határozza, nem pedig már azt is, ami kívülről csupán érinti a spontaneitást (8). Vagyis ép azt, ami az elsődleges, emberalakú

kényszerfogalomban benne van, az önkényes isteni vagy emberi beavatkozást a spontaneitásba, a szerző nem tartja kényszernek, mivel ő a kényszerítő oldalán a kényszert már egyáltalában nem anthropomorph módra, hanem kauzális törvényszerűség módjára fogja fel, noha a kényszerített oldalán azt csakis mint a spontán emberi lélekbe belevetített kauzalitást, azaz a természeti okczatosság látszatát, hajlandó elfogadni. Röviden: a szerző szerint csakis embert lehet kényszeríteni, de nem csupán ember kényszeríthet.

Nézetem szerint a szerzőnek közelebbről és tudatosabban kellett volna megvizsgálnia és mérlegelnie a kényszer fogalmi tágítása vagy szűkítése mellett felhozható szempontokat. Akkor aligha maradt volna meg a félúton, hanem vagy egészen kitágította volna a kényszer fogalmát a szükségszerűség vagy törvényszerűség fogalmává, vagy pedig megmaradt volna a teljesen emberalakú kényszer fogalmának a kritikájánál, kimutatva a fogalomnak a kezdetleges gondolkodásmód bizonyos maradványaitól való elválaszthatatlanságát. Hogy mennyire lett volna célszerű tágítani vagy szűkíteni a kényszer fogalmát, az egyébként összefügg a szabadság fogalmának a méretezésével is.

A szubjektív kényszerélményről szólva a szerző megállapítja, hogy végső elemzésben a kényszerített élményétől függ, vajjon forgott-e fenn kényszer. A kényszerélmény relativitása hozza magával, hogy spontán magatartások kényszerűnek, és viszont, tűnhetnek fel aszerint, hogy motivumaik közül melyik jelenik meg mint idegen elem, vagy pedig mint a személyiség sajátos eleme (16). Felmerül a kérdés, vajjon nem forgathat-e fenn kényszer akkor is, amikor a kényszerített azt nem éli át, hanem ellenkezőleg szabadnak hiszi magát? Ugy látszik, a szerző szerint ez nem lehetséges. Mert igaz ugyan, hogy — mint műve német kivonatában megjegyzi — a szemlélőnek nem kell azonosnak lennie a kényszerítettel. Kifejezetten hangsúlyozza azonban azt is, hogy lelki realitása csakis akkor van a kényszernek, amidőn a kényszerre jellemző szembenállást maga a cselekvő éli át és azt kényszernek tekinti (132).

A kényszer objektiválódásán már most a szerző „*nagyszámú társadalmi magatartásoknak* kauzalitásszerű szemléletét, azaz nagyfokú *kiszámíthatóságát*“ (19) érti. Önmagához következetesen megjegyzi, hogy „abszolúte bizonyos kényszer lehetetlen, mert a természettörvény szükségszerűségével lenne egyenlő“ (20). A kényszer a szerző szerint általa válik objektívvá, hogy külsőleg kifejezésre jut a kényszereszköz. És pedig a fenyegető szankció és személyi kvalifikáció az a két kényszereszköz, amelyekben a kényszer a leggyakrabban objektiválódik. A személyi kvalifikáción a szerző azt érti, hogy a kényszerrel való szembefordulás cselekvési konfliktust jelent a kényszerített számára (20—21).

A *szabadság* a szerző szerint „negatív együttlézésen alapuló viszonyfogalom“: „*idegen törvényszerűség alól való*

mentesség“ (36). Szabadság és kényszer ilyenformán nem kontradiktórius fogalmak. Valamely törvényszerűség feltétlen érvényesülése, vagy pedig minden törvényszerűség teljes hiánya, a szerző szerint sem nem szabadság, sem nem kényszer (37). Az emberi magatartások világában azonban a kényszer és a szabadság ellentéte kontradiktórius, „mert itt idegen törvényszerűség csak a *kényszer* formájában jelentkezhetik“ (39). Itt tehát „*szabad* minden magatartás, ami nem kényszerített és viszont“ (39). *Positív* szabadságon azt érti a szerző, hogy a cselekvési szabályban kifejezett követelmény elnyeri a szabály címzettjének a beleegyezését, helyeslését, beleolvad a cselekvő személyiség spontán cselekvőségébe s így annak saját törvényszerűségévé válik (45). „Nem a szabálykövetés maga, sőt a meggyőződéses szabálykövetés sem, csakis a spontaneitásba beleágyazott szabálykövetés jelenthet pozitív szabadságot“ (47).

Minthogy azonban a szerző szerint „egyugyanazon jelenség nem tartozhatik két törvényszerűség alá“ (12—13), felmerül a kérdés, van-e egyáltalában valami, ami nem szabad? Vajjon nem esik-e maga a kényszer is a szabadság fogalma alá, hiszen a kényszer sem jelenti az idegen törvényszerűség (kauzalitás) alá tartozást, hanem ennek csupán a látszatát, mesterséges belevetítését a spontaneitásba? Az idegen törvényszerűség alóli *mentesség* és az idegen törvényszerűség alá tartozás *látzata*, tehát a szerző szerinti szabadság és kényszer, tulajdonképpen egymást semmikép ki nem záró fogalmak! Súlyos nehézségek rejlenek továbbá a pozitív szabadság fogalmában is. Ha az idegen törvényszerűség teljesen beleolvad a sajátba, akkor nincs idegen törvényszerűség, hanem csupán a saját törvényszerűség feltétlen érvényesülése, ami, mint tudjuk, nem lévén viszonyfogalom, a szerző szerint nem is szabadság. Ha ellenben a beleolvadás nem ilyen feltétlen, ha tehát van a spontaneitással szembenálló idegen törvényszerűség, akkor viszont azért nincs szabadság, mert ennek a mesterséges belevetítése, a spontaneitással együtt szemlélése nem szabadság, hanem kényszer. Az együtt szemlélés csakis az idegen törvényszerűség alóli *mentesség*, nem pedig az az alá *tartozás* képében mutatja a szabadságot.

A jognak a kényszerrel és a szabadsággal való különös összefüggését művének a harmadik részében vizsgálja a szerző. Gondos fejtegetéseinek az a végeredménye, hogy a jogra jellemző kényszer csupán annak *objektivitása* különbözteti meg a társadalmi kényszer egyéb eseteitől. A szerző szerint a jogra jellemző, „*hogy egyidejűleg gyakorolja a legobjektivebb kényszer és valósítja meg a legobjektivebb szabadságot*“ (105).

Az objektivitás magas fokán a szerző a jogi kényszer és szabadság kiszámíthatóságának, megbízhatóságának, általánosságának és állandóságának a magas fokát érti. Mindazonáltal az objektíválódás folyamatának a lényege, mint önmaga meg-

jegyzí (122), még nincsen teljesen átvilágítva, kielemezve és felkutatva elméletében. Érthető gondokat okoz a szerzőnek az a kérdés is, hogy miként lehet a jog a legobjektívebb kényszer, és egyúttal a legobjektívebb szabadság is, amikor pedig kényszer és szabadság ellentétek. Vajjon objektiválódásuk eltörli, enyhíti az ellentétüket? A szerző, nehéz helyzetében, érdekes megoldáshoz folyamodik. A jogilag releváns magatartásoknak arra a nagy tömegére hivatkozik, amely „a jogra való minden tekintet nélkül, teljes indifferenciával *folyik le* és ugyanígy *folynék le* a jogtól függetlenül is“ (106). A megoldás abban állana, hogy „a jogkövetés objektivitása nem ellenkezik sem az objektív kényszerrel, sem az objektív szabadsággal, hanem mindkettővel egybeeshetik, áthidalhatja azoknak ellentétét és lehetővé teszi, hogy úgy a kényszer, mint a szabadság objektivitását fiktíve felnagyítva a jog egészére vonatkoztassuk“ (106).

A megoldásban van találékonyság, azonban egyúttal azt is jól mutatja, hogy a szerző konstrukciója mennyire *fiktív* akkor, amidőn az objektivitásban mintegy feloldja a kényszernek és a szabadságnak nem csupán az ellentétét, hanem a sajátos jelentését is. Az objektív jogkövetés, amely relativizálja az ellentétüket, egyúttal a jellegzetességüket is letörli, mert hiszen egyiknek is, másinak is, alapjában véve pedig egyiknek sem tekinthető. A jognak a kényszerrel vagy a szabadsággal való jellemzését a szerzőnél végül is teljesen háttérbe szorítja az objektivitásával, a kiszámíthatóságával való jellemzése. Az objektiválódásnak még homályos gondolata kiszorítja a kényszernek és a szabadságnak élesen jellemzett gondolatait, amidőn reménytelen ellentétüket önmagába felveszi és feloldja. Hiszen maga a szerző is hangoztatja, hogy az objektív jogkövetés hatalmas esetkörét a kényszer és a szabadság objektivációjának tekinteni tulajdonképpen *fiktio*.

Nem mondhatom tehát, hogy a szerző teljesen kiérlelt és kiforrott megoldását adta volna annak a problémának, amelynek vizsgálatára vállalkozott. Mindazonáltal kétségtelen bizonyítékát adta az elmélyedő és finom tudományos kutatásra való képességének. Művén megérzik Bergson és Hartmann Nikolai hatása. Gondolkodásának iránya nem racionalisztikus. Inkább hajlik a finom intuición, a szellemes elgondolások. sőt a dialektika felé. Külön ki kell emelnem művének teljesen áttetsző tagoltságát és alapos dokumentáltságát. Az ismertetett lényeges gondolatmeneten belül a szerző műve a nagy irodalmi apparátusra támaszkodó részletvizsgálódásoknak nem kis és nem értéktelen sorát is magában foglalja. Mindent összevéve, kezdő munkája inkább a végső megoldás ígérését, mint magát a kiérlelt megoldást tartalmazza, de viszont a gondolkodásnak olyan finomságáról, a már elért eredményeken túl előrehaladó kutatásnak olyan lendületéről tanuskodik, amely a szerző jövőbeli tudományos munkássága tekintetében a legszebb reményekre jogosít fel.

4. A *Le dogme du „bellum justum“ et la théorie de l'infail-*

libilité juridique című értekezés, mint alcíme is mutatja, a tiszta jogtan bizonyos következéseiről szóló kritikai tanulmány. A jogi tévedhetetlenség konstrukciójának a vizsgálata hozza kapcsolatba a *Rechtskraft, rechtliche Unfehlbarkeit, Souveränität* című dolgozattal. A két dolgozat között az a szempontkülönbség áll fenn, hogy míg az előbbi a tiszta jogtannak csupán immanens kritikája, addig az utóbbiban a szerző már önálló, és pedig a tiszta jogtan álláspontjától különböző, módszertani felfogással kísérli meg a jogi tévedhetetlenség és a vele kapcsolatos képletek elméletének a kifejtését.

A „bellum justum“ és a jogi tévedhetetlenség közti összefüggést a szerző abban látja, hogy a jogsértést a szankcióval definiáló tiszta jogtani gondolatnak egyenes következése az a konstrukció, amely minden háborút szankciónak minősít, és kizárja az igazságtalan háború lehetőségét (15). Minthogy ugyanis a nemzetközi jogban az állam az a tévedhetetlen szerv, amely a szankciók alkalmazásának a feltételeit megállapítja, a „bellum justum“ dogmája nem egyéb, mint a nemzetközi jogi tévedhetetlenség dogmája (16). A végső folyamodású szervek tévedhetetlenségének a tétele annak a tiszta jogtani szemléletnek a következése, amely a jogsértést másodrendű fogalomnak és a szankció logikai funkciójának tartja (16). De ha a jogsértés a tiszta jogtanban a szankciónak a logikai funkciója, akkor továbbmenőleg nem is a jogsértés reális tényálladéka, hanem csupán a jogsértés jogi megállapítása, felhívása az, ami a szankció kiszabásának a szükségképeni előfeltétele. A jogsértés megállapítása ennél fogva nem is külön jogi aktus, hanem csupán szükségképeni tartalma a szankciót kimérő jogi aktusnak. A jogkövetkezménynek a jogi előfeltételhez való beszámítása, vagyis a szankció kimérése a jogsértésre, ilyenformán nem is két jogi tény közötti viszony, hanem egyetlen jogi aktus tartalmának két eleme közötti viszony. Csakis azt jelenti, hogy a szankciót kimérő aktus tartalmazza a jogsértés megállapítását (16—17).

Igen érdekesen fejt ki a szerző a legfőbb konstituáló, és a legfőbb tévedhetetlen szervek különbségét, és azt, hogy a tiszta jogtan csupán egyetlen legfőbb konstituáló, ellenben több legfőbb tévedhetetlen szervet ismerhet el (17—18).

Láttuk, miként nyeli el a tévedhetetlenség a jogsértésnek és a jogellenes háborúnak, mint nemzetközi jogsértésnek, az önálló jogi jelentőségét annak folytán, hogy mindkettőt a szankciót kimérő tévedhetetlen jogi aktus merő funkciójává, tartalmi elemévé teszi. A tévedhetetlenség azonban továbbmenően a köteletség fogalmát is elnyomja. A szerv tévedhetetlensége abban áll, hogy magatartása nincs jogszabálynak alávetve (18). A tiszta jogtan szerint a szankció kimérésétől függetlenül nincs jogsértés. A szankciót kimérő tévedhetetlen szerv az ő szankciót kimérő aktusát valamely általános jogforrásnak tulajdonítja, számítja be. A jogsértés tényálladékát képező konkrét magatartást azonban nem az általános jogforrás, hanem a konkrét

szankciót kimérő aktusok állapítják meg. Az alávetettek magatartását ilyenformán nem általánosságban szankciók, hanem egyszerűen hatáskörök fenyegetik. Ezeknek a hatásköröknek pedig nem is annyira valamely megkülönböztetett magatartás az alkalmazási feltétele, hanem minden lehetséges magatartás fenyegetve van valamely tévedhetetlen legfőbb szerv hatásköre által, amely aszerint mér ki vagy nem mér ki szankciókat, amint a magatartást jogsértésnek minősíti vagy sem. Ennélfogva az alávetettek kötelelességeit nem általános jogforrások, hanem a tévedhetetlen szervek konkrét döntései határozzák meg. Az a követelmény, hogy a szankciónak általános és objektív rend alkalmazásának kell lennie, a tiszta jogtan szerint a „jogbiztonság illúziója“. A szerző hozzáfűzi, hogy ily felfogás mellett egyúttal a köteletség illúziója. A tiszta jogtan szellemében a köteletséget is csupán a konkrét szankció teremti, mert hiszen csupán a jogsértés ellenképe. Ha a legfőbb tévedhetetlen szerveknek nincs köteleességük, akkor az alávetetteknek sincs (19—20).

A tiszta jogtan szerint az tesz valamit jogi szervvé, hogy szankciót mér ki. Mi teszi azonban jogivá a legfőbb alkotmányozó szervet, amely nem mér ki semmiféle szankciót, hanem csupán önmagát jogi szervek nyilvánítja és más jogi szerveket jelöl ki a szankciók kimérésére? Az ilyen csak azáltal válik jogi szervvé, hogy más szervek az ő nevében szankciókat mérnek ki, és pedig az általa kijelölt és tévedhetetlenséggel felruházott szervek. A legfőbb alkotmányozó szerv jogi jellegét tehát az teremti meg, hogy a szankciót kimérő szervek őt és aktusait (az alkotmány) felhívják. Ilyenformán nem csupán a jogsértés felhívása és az értelmezett jogforrás felhívása, hanem a delegáló szerv felhívása is a szankciót kimérő konkrét jogi aktus mérő tartalmának mutatkozik (21).

Hasznló érveléssel igyekezik a szerző azt is kimutatni, hogy nem a konkrét aktus támaszkodik az alapnormára, hanem ez utóbbi táplálkozik a konkrét aktusokból, mint ahogyan az antik istenek az oltáraikon felajánlott áldozatok füstjéből táplálkoztak. Az alapnormáknak szükségük van a konkrét jogi aktusok részéről történő hivatkozásra. Ez a rájuk való hivatkozás, a felhívásuk, nem a már meglévő alapnormákat valósítja meg, hanem teremti az alapnormákat. A tiszta jogtan számára maga a normatívítás is csupán a konkrét jogi aktus tartalmának bizonyul (23.)

A tiszta jogtanban ilyenformán minden fogalom és minden elméleti követelmény onnan meríti a maga jogi jellegét, hogy a szankciót kimérő aktus tartalmának valamely elemén alapul (23—24).

A szerző figyelemreméltó magyarázata szerint már most mindez azt mutatja, hogy a tiszta jogtan a szankcionáló aktusoknak a sokaságához vezet el bennünket, amelyeket a jog fogalma foglal egységbe és tartalmuk különböztet meg egymástól, illeszt egybe, és állít rangsorba. A szervek tévedhetetlen-

sége azonban kifejezésre juttatja azt a körülményt, hogy a tiszta jogtan nem magyarázza meg az aktusok közös tartalmát, hanem az aktusok egymástól elszigeteltek és vonatkozásaikban megmagyarázhatatlanok maradnak. Minden jogi aktus bizonyos értelemben tévedhetetlen, mert hiszen csupán a tartalma korlátozhatná a tévedhetetlenségét. A tiszta jogtannak ez a felfogása sokkal gyökeresebb, mint a *szervek* sokaságát hangsúlyozó irányok, mert a jogi *aktusok* sokaságát hangsúlyozó pluralizmus a lényege (25).

Ez a most ismertetett kritikai tanulmány igen szerencsés képet nyújt a folyamodó képességeiről. Híven mutatja, hogy erős oldalai a gondolatfűzés finomsága és bizonyos éles továbbkövetkeztetési képesség. Nem kell érdemben bírálnunk a szerző álláspontját, mert aki nem is értene egyet tanulmányának az egész gondolatmenetével, az is kénytelen lenne megállapítani, hogy alapos, jól átgondolt és kidolgozott immanens bírálattal van dolga. A tanulmány egyúttal azt is mutatja, hogy a szerző sebezhető oldalai a bírálati szempontnak bizonyos túlfeszítése, a spekulatív gondolkodásnak túlnomra köszöriülése, az éles következtetés túlhajtása, szóval a legjobb képességeinek a túlságba vitt gyakorlása.

A jogerő, a jogi tévedhetetlenség és a szuverénitás kapcsolatának a vizsgálatánál a szerző a norma és a tény vonatkozásából indul ki. Az aktushozkötött normákon kívül vannak eltörölhetetlen jogi normák (unabschaffbare Rechtsnormen), és a normához kötött tényállásokon kívül vannak alávonhatóan tényállások (ununterstellbare Tatbestände). Előbbieknek az elismerését a szerző viszonylagos természetjogi, az utóbbiakét pedig viszonylagos szabadjogi felfogásnak nevezi (627—628). A normát és aényt már most a jogban egységben éljük át, de már nem egységben, hanem csupán egymással egybevetve szemléljük és kezeljük, végül egymástól elszakítva ismerjük meg és feltételezzük őket. A sajátképeni jogi műveltet az egybevető együtt szemlélésük és kezelésük. Ennek a funkciója az, hogy egységüknek az élménye és elszakítottáguknak a feltételezése között hídát ver, és pedig technikai és kezelhető rendszerben hidalja át őket. Az élmény, az egybevető kezelés és a jogtudás csupán különböző tekintetei a jogi tapasztalatnak (629).

Érdekes párhuzamot von a szerző a jogerő és a jogalkalmazás között. A jogerő elemi tüneménye szerinte a jogi aktusnak jogi normává változása; a jogalkalmazásé pedig a jogi normának tényállássá, jogi aktussá válása. Az előbbi az aktushoz kötött jogi normának, az utóbbi pedig a normához kötött tényállásnak a születése. A jogerő ellenképe a semmisség; a jogalkalmazásnak, vagyis a jogi norma realizálásának, az ellenképe pedig a derogáció. A jogerő és a semmisség jogi aktusoknak az a tulajdonsága, amelynek értelmében valamely tényállás normatív jelentőségre emelkedik, normához kötött tényállássá, jogi aktussá válik. Megvalósulás és derogáció ezzel szemben a jogi normáknak az a tulajdonsága, amelynél fogva a jogi norma

érvényessége tényállásokhoz van kötve. Az előbbi tehát a leg-
tágabb értelemben valamennyi normához kötött jogi tényállás-
nak és jogi aktusnak, az utóbbi pedig valamennyi aktushoz kö-
tött jogi normának a tulajdonsága (630—631).

A szembeállított és a szembeállított fogalmak nem egészen
meggyőzőek. A szerző a jogerőben a ténynek (aktusnak) nor-
mává, a jogalkalmazásban (normamegvalósulásban) ellenben a
normának tényé (aktussá) átlényegülését kívánja látni. Ki-
indulva azonban abból a kétségbevonhatatlan tényből, hogy a
jogerő a technikus szóhasználat szerint elsősorban maga is a
jogalkalmazásnak egyik tüneténye, vitatni lehetne annak a
nomenklaturának a célszerűségét, amely jogerőn a jogalkalma-
zásnak ép az ellentétét érti. Minthogy továbbá semmisséget
éppúgy lehet jogerősen kimondani, mint jogérvényességet, két-
ségbe lehetne vonni már azt is, hogy helyes-e a jogerő ellen-
képét semmisségnek nevezni. Persze a szerző felfogásának a
védelmére fel lehetne hozni azt, hogy a jogalkotási és a jog-
alkalmazási mozzanatoknak az összeszövődésében a jogerőt a
jogalkotási, a normarealizálást pedig a jogalkalmazási mozza-
natokban látja, mintegy azokra osztja szét. Mégsem lehet be-
látni, hogy a jogerős jogalkalmazás miért lenne inkább jogerő,
mint jogalkalmazás. Nagyon nehéz a semmisség és a derogáció
között is ugyanazt az ellentétet felfedezni, amelyet a szerző a
jogerő és a jogalkalmazás között felfedezni vél. Nagyon nehéz
végül azt is belátni, hogy a jogalkalmazás, a jogi normának
konkrét esetekben való pozitíválódása, miért járulna hozzá ke-
vésbé a jogi normának, az aktushoz kötött jogszabálynak,
azaz tehát a saját pozitívításával érvényre emelkedő jogtételnek
a születéséhez, mint a jogerő tüneténye. Mindezeknek a nehéz-
ségeknek a forrása talán abban van, hogy bármily szellemes
gondolat legyen is jogerőn a tény normává lényegülésének a
rejtelmes folyamatát érteni, a jogerő nem ezt, hanem kapcsola-
tuknak bizonyos mértékű változatlanlanságát jelenti. Ezzel elesik
az a zavaró megkülönböztetés is, hogy normák vagy aktusok
tulajdonságát kell-e jogerőn érteni.

Érdekesek a szerzőnek az abszolút jogerő és az abszolút
tévedhetetlenség lehetetlenségéről szóló fejtegetései, valamint
az a megkülönböztetése is, hogy a jogerő, a jogi tévedhetetlen-
ség és a szuverénitás csupán a közvetlen élmény számára két-
ségtelen tünetények. A joglogika lencséje alatt fikcióknak bizo-
nyulnak, mert hiszen tény nem válhatik normává, még kevésbé
válhatik visszavonhatatlanul és örökre azzá, végül pedig a ha-
táskör korlátlanlansága a jogi tévedhetetlenséget okvetetlenül el-
törli. Már pedig a tévedhetetlenség annak a jogi aktusnak a
tulajdonsága, amely változatlanul és örökre jogi normává vált.
A szuverénitás pedig annak a jogi szervnek a tulajdonsága,
amely minden tényállást örökre jogi normává változtatni, jog-
erős aktusokat tévedhetetlen és korlátlan módon végezni és el-
törölni képei. Az élmény és a logika közötti ellentétet mind-
három esetben a tételes jog oldja meg, és pedig eljárásoknak

olyan halmozásával, amely alkalmas az élménybeli fikcióknak a hordozására.

Végeredményben a szerző úgy látja, és ebbe a mondatba sikerülten foglalja össze tanulmányának a lényeges tartalmát, hogy a jogerő, a jogi tévedhetetlenség és a szuverénitás a tételes jog intézményei, amelyek a normának és a ténynek az élménybeli egységét, és a létnek és az érvénynek a logikailag feltételezett feszültségét, technikai, egybevető eljárásokban egyenlítik ki (638).

Habár a szerző most ismertetett tanulmányának az alap-gondolata nem is egészen meggyőző, habár továbbá az alapvető fogalmaknak a logikai kidolgozására nem is fordít akkora gondot, mint az előző kritikai tanulmányában, az kétségtelen, hogy önálló és eredeti gondolatot próbál belevinni a jogerő elméletébe. Gondolkodása ez alkalommal is választékos. Kár azonban, hogy önálló elgondolásának a kiérlelésére és logikai kidolgozására nem fordított nagyobb gondot. Érdekes, hogy habár jogerőn a jogi aktusok, nem pedig a jogi normák tulajdonságát érti, mennyire hatása alatt áll még a normatív jogerőelméleteknek akkor, amikor a jogerő lényegét a normává átlényegülés folyamatában, és csak ebben, képes látni. A tanulmány talán azért sem rendelkezik a kellő meggyőző erővel, mert a témája olyan átfogó és olyan mély, hogy végleges eredményeket csak monografikus feldolgozástól lehetne várni. Habár a szerző alapvető elgondolását nem is tarthatom eléggé megindokoltnak és kidolgozottnak, a közvetlen élmény összebogozott szálainak a joglogika és a jogtechnika síkjain való kielemezését finom és egyúttal termékeny munkamódszernek kell mondanom.

5. *Etika és büntetőjog* című dolgozatában a szerző érdekesen indokolja azt a nézetét, hogy „akár a jog és erkölcs megkülönböztető jegyeit vizsgáljuk, akár az etika és a jogrendszer érvényességi viszonyát, az erkölcsnek mindig oly felfogásával találjuk szembe magunkat, amely a jogból, közelebbről a büntetőjogból indul ki s az erkölcs világát a maga képére formálja...” (9). A büntetés funkciójában találja meg a szerző a tanulmány címében felvetett kérdések megoldását. „Az önbíráskodás, a magánbosszú, a lincselés jelenségeit akarja elkerülni a jog akkor, amikor a bűncselekményt a sértett helyett maga torolja meg s ezzel a közösség tagjainak a büntettes elleni felháborodását a büntetés intézményével levezeti” (13). Ebből következik, hogy a „büntetésrendszer megtorló jellegét csak ott és annyira lehet csökkenteni, ahol és amennyire a társadalomnak fölháborodásra és megtorlásra való készsége csökken” (14). Ezekből az alapgondolatokból azután a szerző bizonyos további következtetéseket von le az erkölcs és a büntetőjog különbségére és érvényességi viszonyára vonatkozólag.

Ez a rövid dolgozat talán nem akkora igényű, mint az eddig ismertetett tanulmányok. Mindazonáltal ez is tanúskodik a szerző finom megfigyelőképességéről és józan, mérsékelt

irányzatú gondolkodásáról. Különösebb eredetiségre aligha tarhat számot, logikai átütő ereje is elmarad az előző dolgozatokétól. Mégis érdeme, hogy kiegyensúlyozott, higgadt szemléletben mutatja be az etika és a büntetőjog viszonyának a fogas kérdését.

6. A folyamodó apróbb cikkei, bírálati és könyvismertetései is említést érdemelnek. Ezek tanuskodnak arról a képességéről, hogy túlzásoktól mentes, hű képet nyújt az ismertett, bírált művekről, amelyeknek már a megválasztása is bizonyos kényes ízlésre vall. Általában elmondhatjuk, hogy ismertető és bírálati tevékenysége a finom tollú kritikust mutatja. Az ismertető bírálat erős oldala működésének és színvonalat jelent a tudományos műbírálatban.

7. Mindezek alapján a következőkben rajzolhatom meg a folyamodó tudományos egyéniségét és irodalmi működésének a képét. Nagyobb monografiájával kétségen felül bebizonyította, hogy széles irodalmi apparátust célszerűen felhasználni és áttekinteni képes, ha ez a felhasználás és áttekintés inkább a folytonos hivatkozásokra, mint saját nézeteinek más irányokkal szemben való kritikai kibontakoztatására vonatkozik is. Az ismertett tanulmányaiban általában véve finom elméleti és gondolkodásnak bizonyos leleménye és termékenység nyilatkozik meg. Különösen éles logikával van megírva a jogi tévedhetetlenségről szóló francia dolgozat. Ennek túlnyomóan kritikai jellege arra is figyelmeztet, hogy a folyamodó, aki ebben a kritikai tanulmányában igen előnyösen mutatkozik be, talán a kutatóknak abba a népes osztályába tartozik, akik erősebbek a bírálatban, mint az építő gondolkodásban. Mindazonáltal nem mondhatom, hogy önálló megoldásaiban ne lenne lelemény és sokszor finom és termékeny invenció. Kiváló bíráló érzéke az apró ismertetésekben is megnyilvánul. A folyamodó, elméleti beállítottságát tekintve, hajlik az empirizmusra, az irracionálista, intuicionista társadalomszemléletre, amelyet azonban erős kriticismusával kíván ellenőrizni. A finom megfigyelés, bizonyos introspektív szemlélettel feltárt dialektika kielemezése, bennrejlő következtéseknek kíméletlen logikával történő kibontása, ezek a folyamodónak a legszerencsésebb munkaeszközei. Mindent összevéve, a folyamodó eddigi munkássága a legszebb reményekre jogosít.

Tisztelettel javasolom ennél fogva, hogy miután a folyamodó tudományos irodalmi munkássága megüti azt a mértéket, amelyet a magántanári képesítéshez megkívánunk, becsatolt dolgozatait a magántanári képesítés alapjául elfogadni, őt magát pedig a magántanári szóbeli értekezletre bocsátani méltóztassék.

A tekintetes Kar iránti mély tisztelettel
Szeged 1939. évi november hó 19. napján

Dr. Horváth Barna
egyetemi ny. r. tanár.

II.

Dr. BUZA LÁSZLÓ

nyilvános rendes tanár

VÉLEMÉNYES JELENTÉSE

dr. BIBÓ ISTVÁN bírósági titkár úrnak a jogbölcséletből egyetemi magántanárrá leendő képesítése végett bemutatott irodalmi dolgozatairól.

Tekintetes Kar!

Dr. Bibó István bírósági titkár úr dolgozatairól, melyek alapján a jogbölcsészettől egyetemi magántanári képesítést kér, a következőkben van szerencsém a Kar 1938—39. tanévi X. rendes ülésében kapott megbízás folytán véleményes jelentésemet előterjeszteni.

Dr. Bibó István úr becsatolt dolgozatai közül terjedelménél és belső értékénél fogva a következő öt érdemel különös figyelmet:

1. A szankciók kérdése a nemzetközi jogban, Szeged. 1934. 41. lap.

2. Kényszer, Jog, Szabadság. Szeged. 1935. 129. lap.

3. Rechtskraft, rechtliche Unfehlbarkeit, Souveränität. Zeitschrift für öffentliches Recht XVII. kötet (1937) 623—638. lap.

4. Le dogme du „bellum justum“ et la théorie de l'infailibilité juridique. Revue International de la théorie du droit. X. (1936) 14—27. lap.

5. Étika és büntetőjog. Társadalomtudomány. XVIII. kötet (1938) 10—27. lap.

A két elsőhöz német nyelvű kivonat is van csatolva, a három utóbbi pedig különnyomatban is megjelent.

Ezek közül a dolgozatok közül az első nemzetközi jogi tárgyú s így a jogbölcsészettől kért habilitációnál csak kiegészítőleg jöhet figyelembe.

Ez a nemzetközi jogi dolgozat az irodalom alapos ismeretével s helyes rendszerbe foglalva ismerteti a szankciók kérdését a tételes nemzetközi jogban. Megállapítja, hogy szankciók alatt olyan jogkövetkezményeket értünk, melyek jogsértés esetén állanak be s a jogsértőre nézve hátrányosak. (2. lap). Szerinte a „szankciók megléte vagy hiánya, továbbá azok tökéletes vagy hiányos érvényesülése nem lehet döntő valamely szabály jogszabály mivoltára, valamely szabályrendszer jogintézmény mivoltára vagy szabálycsoport jogterület mivoltára“ (5. lap). Így szerinte a szankciók kérdésében való állásfoglalásból nem következik állásfoglalás a nemzetközi jog jogiságának kérdésé-

ben. Megállapítja, hogy a nemzetközi jog ismer szankciókat, de nem minden nemzetközi jogszabálynak van szankciója. (6. lap). Az államok egyenlőségének elve bizonyos nehézségeket okoz a nemzetközi jog szankciói terén, de a nemzetközi szankciók kérdéses volta főleg az állami szuverénitás elvéből fakad. A nemzetközi jognak ezek az alapelvei nem teszik lehetetlenné, hogy a nemzetközi jog szankciókkal ellátott jog legyen, de kizárják, hogy ezek a szankciók az állami jog szankcióinak fejlettségi fokát elérjék.“ (8. lap).

Előbb az egyetemes nemzetközi szokásjog szankciórendszerét ismerteti, (8—22. lap): a jóvátételi kötelezettséget, a represszáliákat és a háborút, majd áttér a szerződéses nemzetközi jog szankcióinak tárgyalására (22—26. lap) s itt behatóan foglalkozik a párizskörnyéki békeszerződések szankcióival. Külön fejezetet szentel a háborút tiltó jogszabályok szankcióinak, ismertetve a Nemzetek Szövetsége Egyezségmáányának idevonatkozó rendelkezéseit, az 1923.-i kölesönös garanciaszerződés tervezetét, az 1924.-i genfi jegyzőkönyvet, az 1925.-i locarnói szerződést, az 1928-ban aláírt Kellogg-paktumot.

Az utolsó fejezet (34—38. lap) a szankciók kérdésével, mint jogfejlődési problémával foglalkozik.

Fejtegetései végső eredményeként három tételt állít fel: 1. a szankció, minél hatékonyabb, annál kevésbé jogérvényesítés. 2. a szankció, minél hatékonyabb, annál inkább egyoldalú és partikuláris jogot képvisel s 3. a szankció, minél hatékonyabb, annál inkább merev jogot képvisel.

Ezek a tételek vitatható értékűek. Az első tételben bizonyos ellenmondás is van, mert hiszen a szankciót maga a szerző is a jogérvényesítés eszközének tekinti s így az a szankció, amely nem jogérvényesítés, bármilyen hatékony is, megszűnik szankció lenni. Az első tétel csak abban a formulázásban fogadható el, hogy a hatékony szankció eszközei (represszália, háború) nemcsak a jogérvényesítés eszközei, vagyis nem csak szankciók lehetnek, hanem politikai, (vagyis nem jogi) célok elérésére is felhasználhatók.

A második tétel szintén vitatható formulázásban azt kívánja megállapítani, hogy a nemzetközi jogszabály speciális szankciói (melyeket szerző a szerződéses nemzetközi jog szankcióinak nevez) rendszerint hatékonyabbak az általános nemzetközi jog szankcióinál. De hogy a szerző által képzelt ellentétes viszony (minél hatékonyabb, annál inkább egyoldalú és partikuláris jogot képvisel) a két jelenség közt tényleg fennáll-e, azt nagyon kétségesé teszi az a tény, hogy a leghatékonyabb szankció: a háború nem egyoldalú és partikuláris jogot képvisel.

A harmadik tétel, „a szankció minél hatékonyabb, annál inkább merev jogot képvisel“, aligha akar mást jelenteni, mint azt, hogy minél erősebb és hatékonyabb a szankció, annál merevebbé teszi a jogot. Ez pedig azzal van összefüggésben, hogy a nemzetközi jogban a jogsértés igen sokszor a jog megváltozta-

tására irányul s így itt a szankció, minél hatékonyabb, azt a jogszabályt, melyre vonatkozik, annál inkább merevvé is teszi. Ez a munka, mely nemzetközi jogi irodalmunk figyelemreméltó terméke, azt mutatja, hogy Bibó István már mint egyetemi hallgató elmerült a tudományos problémák tanulmányozásában, a szakirodalomban igen tiszteletreméltó tájékozottságra tett szert s már az egyetem padjain kétségtelen bizonyítékát adta tudományos munkálkodásra való elhivatottságának. A jogbölcséletből kért habilitáció szempontjából ez adja meg ennek a nemzetközi jogi dolgozatoknak a jelentőségét.

„Kényszer, jog és szabadság“ c. művében előbb a kényszer, majd a szabadság jelenségét vizsgálja s idevconatkozó álláspontjának kifejtése után tér át annak a viszonynak a tárgyalására, melyben a jog ezekkel a jelenségekkel áll.

A kényszer szerinte az jellemzi, hogy a kényszerített akarati állásfoglalása úgy jelenik meg, mint a vele szemben álló kényszerítő jelenségtől függő, általa feltételezett, általa okozott jelenség (8. lap). Az ember akarati állásfoglalása kényszer esetén is megmarad a legszemélyesebb spontaneitás törvényszerűsége alatt. A kényszerített nem azért enged a kényszernek, mert a kényszerítő ok az ő cselekvését, mint okozatot szükségképen meghatározza, hanem azért, mert a cselekvő spontaneitásából, legsajátabb ösztöneinek, céljainak, elveinek irracionális vagy tudatos valóságából a kényszernek engedő álláspont „következik“. (12. lap). A kényszer nem más, mint a spontaneitás jelenségeinek saját és idegen törvényszerűségei alatt, vagyis a spontaneitás és a kauzalitás alatt való együtt-szemlélete.

A szabadság viszont az idegen, nem-saját törvényszerűség alóli mentességet jelenti. Szabadnak érezzük az olyan spontán akarati állásfoglalást, melynek létrejöttében semmiféle, az akaró egyének akár saját lelki világában, akár a külvilágban szembenálló tényező nem játszott meghatározó szerepet (39. lap). A szabadság a cselekvő emberi lényre a legsajátabb törvényszerűség: a spontaneitás uralma. A spontaneitás teljessége nem jelent mentességet a külvilági hatások alól, csupán a cselekvő spontaneitással szembenálló és az akarati állásfoglalást e szembenállásban meghatározó jelenséget zárja ki, de a cselekvő spontaneitással eggyé lett külvilági eredetű elemeket nem (39—40. lap).

E szerint szabad az a magatartás, melyet a spontaneitás saját törvényei állapítanak meg, kényszerített viszont az, melynél a spontaneitás törvényszerűségeibe idegen törvényszerűségek játszanak bele s a cselekvő magatartását ez utóbbiak determinálják.

De van-e olyan spontán állásfoglalás, mely kizárólag egyirányú, a cselekvő akarati irányával egyező jelenségek hatása alatt jön létre?

A jog a szerző szerint a legobjektívebb kényszer és a legobjektívebb szabadság.

Míg a többi társadalmi szabályok szankciói — amennyiben egyáltalában vannak — bizonytalanok, kiszámíthatatlanok, a konkrét esetek legkülönbözőbb feltételeitől igen nagy mértékben függenek (79. lap), addig a jogi szankció bekövetkezése a kiszámíthatóság, a bizonyosság, a társadalmi objektíválódás sokkal magasabb fokát jelenti. (80. lap). A kényszernek ez a legmagasabbfokú objektíválódása meg van a szankciót-nélkülöző jogszabályoknál is. E jogszabályok kényszerénél nem a *lex imperfecta* és a *naturalis obligatio* jelenségét vizsgálja, melyeket a jogrend egészen természetes, de nem lényeges kísérő jelenségeként tekint (86. lap), hanem a legmagasabb jogi szervek kötelezettségeit tartalmazó jogszabályokat, melyeknél ha van is szankció, nem mondható, hogy ezek mindég a jogi szankciótól megkívánt objektív kényszert gyakorolnák (87. lap). E szabályok kényszerítő ereje magának a szabálynak pusztá szembenállásában, a szabályban kifejezésre jutó személyi kvalifikációban gyökeredzik. Egy legmagasabb állami szerv számára a legobjektívebb kényszert jelenti az a helyzet, hogy szabályszerű magatartásától mint feltételtől függ annak a jogrendnek a funkcionálása, melyen az ő jogi minősége nyugszik (88. lap).

A jog másrésztől a legobjektívebb szabadság.

Az *egyéni szabadság* az a cselekvési kör, mely az egyes számára a reá gyakorolt objektív megállapítható kényszertől mentesnek adódik (98. lap). Az ú. n. *polgári szabadságnál* a jogi kényszertől való objektív mentességet a jog állapítja meg, azaz maga a jog biztosítja, hogy bizonyos határok közt az egyesek úgy cselekedhetnek, ahogy akarnak (tulajdonjog, gyülekezési szabadság).

Abban az arányban, ahogyan a jog által szabadnak hagyott cselekvési lehetőségeket a jogrend tartalmilag mind részletesebben meghatározza, mind objektívebben hatékonyá teszi, válik a negatív szabadság pozitívvé s a jog a szabadság korlátozójából és határolójából szabadsággá magává. A magánélet szabadsága, az egyéni szabadság, a jogtól meghagyott szabadság. A tulajdonjog már nem csak a jogtól határolt, hanem megnyilvánulásaiban a jogtól meghatározott szabadság. A szerzőnyilvánulásaiban a jogtól meghatározott szabadság. A szerződéskötés joga, a végrendelkezési jog, a keresetindítás joga pedig már teljesen pozitív értelemben vett szabadságobjektívációk. (98—99. lap).

A *politikai szabadságban* az erkölcsi szabadság materiális objektívációja található meg (100. lap). A politikai szabadságban nem a jog kényszerétől való mentesség, hanem a jogszabály alkotásában való részvétel válik objektívvé. A politikai szabadság lényege az, hogy az egyesek egy objektív jogintézmény formájában részt vesznek a *megegyezésben* arra nézve, hogy milyen formák közt viseljék a kényszert, mely viszont e megegyezés által megszűnik kényszer lenni. (101. lap).

Ami a jogot, mint legobjektívebb kényszert illeti, szerzőnk is a jogi szankcióban látja a kényszernek ezt a legmagasabb objektíválódását. Tehát ő is a különleges szankcióban

találja meg a jog jellemző vonását. Az a kísérlete, hogy a legobjektívebb kényszer fogalmát a jogi szankciók körén túl terjessze ki s azt a szankciót nélkülöző jogszabályoknál, — közelebről a legmagasabb állami szervek kötelelességeit megállapító jogszabályoknál — is kimutassa, nem sikerült. Hogy ezek a legmagasabb szervek bizonyos kényszerhelyzetben vannak a jogszabályok megtartására, az igaz, de hogy ez a helyzet a szerző meghatározása szerinti legobjektívebb kényszer lenne, erősen vitatható.

A jognak, mint legobjektívebb szabadságnak vizsgálatánál szerző a jognak kettős szerepét állapítja meg a szabadsággal kapcsolatosan. A szabadság egyrészt a jogi szabályozás alóli mentességet jelenti, másrészt azt, hogy az egyes a jog parancsaiban saját spontán akaratának engedelmeskedik, a jogban saját akarata út kifejezésre.

A jognak a szabadsággal kapcsolatosan van azonban egy harmadik szerepe is: a spontaneitás uralmának *mások kényszerítő* magatartásával szemben való biztosítása. Szerző a jognak ezt a szerepét figyelmen kívül hagyja, pedig kétségtelen, hogy „a szabadságnak, mint idegen törvényszerűség alól való mentességnek“ fogalma ezt a jelenséget is felöleli.

Az, amit szerzőnk „pozitív szabadságnak“ nevez, jogi aktusok szabad végrehajtásának lehetősége. E „pozitív szabadság“ körébe tartozó jelenségek egy részénél van egy momentum, mely különös figyelmet érdemel. A szabadon foganatosítható jogi aktusok közül egyesek *jogalkotásra* adnak lehetőséget (szerződéskötés, végrendelkezés szabadsága). Ezeknél a szabadságnak szerzőnk által kiemelt mindkét iránya egyesül. Egyrészt a cselekvésnek kényszertől való mentessége, másrészt az, hogy az így keletkezett jog a cselekvő saját spontán akaratával esik egybe.

Ezt a körülményt a szerzőnek azért is vizsgálati körébe kellett volna vonni, mert ez az egyetlen eset, ahol a jog a szabadságot a fent említett második értelemben tényleg biztosítja. A házasságkötés joga is jogi aktus foganatosítására vonatkozó pozitív szabadság, de nem jogalkotásra irányul. A fentebb említett s szabadság szempontjából különösen fontos momentum tehát az ú.n. pozitív szabadság körébe tartozó jelenségeknek csak egy részénél van meg.

Az a tétel, hogy a politikai szabadság által a jog a maga egészében a kötelezett saját akaratává lesz, inkább illúziót keltő politikai jelszó, mint igazság. A politikai szabadság ilyen szerepéről legfeljebb a közvetlen demokráciában lehet bizonyos fokig szó. A népképviselői rendszer már semmi esetre sem jelent ilyen értelemben vett szabadságot. S mi a helyzet a tekintélyállamokban? Szerző szerint ezek „az új államszervezeti formák, melyek *látszólag* épen a politikai szabadság *tagadásán* épülnek fel, a politikai szabadságot *nem nélkülözhetik* s máris mutatják azokat a momentumokat, amelyek a politikai szabadság gondolatának megjelenését és átcsoportosítását jelentik.“

(120. lap). Maga is elismeri azonban, hogy „politikai szabadobjektívációik még távolról sincsenek a gyakorlati és elméleti kiépítettségnek olyan fokán, mint amelyen azok a parlamentárizmusban találhatóak. (u. o.). Itt tehát a jog nem a legobjektívabb szabadság. Lehet-e ilyen körülmények közt szerzőnk felfogása szerint a tekintélyállamokban jogról egyáltalában szó?

Ebből következik, hogy a szabadság a jogban csak a kényszertől való mentességet jelentheti. Az, hogy a jogban az egyes saját spontán akarata foglaltassék, a jogszabályoknak csak egészen kis és szűkhatókörű részére vonatkozólag áll fenn s így „legnagyobb fokú objektíválódását“ nem lehet a jog egészének jellemző vonásaként tekinteni.

A szabadságnak, mint a kényszertől való mentességnek az objektíválódása viszont csak a kényszer objektíválódásának formájában jelenhetik meg. A jogi kényszertől való mentesség jelenségénél a kényszer csökkenése a szabadság növekedését jelenti, a mások kényszerétől való mentesség jelenségénél pedig a jogi kényszer növekedése a szabadság növekedésével jár, de a szabadság objektíválódása mindkét esetben a kényszerobjektíválódásának visszénye. A szabadság objektíválódása nem önálló, a kényszer objektíválódásától független jelenség. Szerzőnk tétele tehát csak így volna formulázható: a jog a legobjektívabb kényszer s ennek folytán a legobjektívabb szabadság.

De alkalmas-e a legobjektívabb kényszer fogalma is a jog jellemzésére? A kényszer objektíválódása a jog különböző ágai között nem egyenlő fokú: a magánjogban nagyobb, mint a közjog bizonyos rendelkezéseinél s itt viszont nagyobb, mint a nemzetközi jogban. Ha a jog a *legobjektívabb* kényszer, nem következik-e ebből, hogy a közjog már nem jog, mert ennél nagyobb fokú objektív kényszer is van? A nemzetközi jog jogisége pedig a szerző tételének tükrében egyenesen származhat, mely a nemzetközi jog szabályait *nem tudja* magába foglalni, nem tekinthető a jog definíciójának, oly felfogás pedig, mely *nem akarja*, ellentétbe kerül azzal az igazsággal, hogy a jog fogalma nem apriori, hanem tapasztalati fogalom. (84. lap). Vajjon szerző szintén nem egy apriori fogalmat vesz-e alapul, amikor a nemzetközi jogot jognak minősíti? Vajjon az a tétel, hogy a jog a legobjektívabb kényszer és a legobjektívabb szabadság, nem szükségképpen a nemzetközi jog jogiségének tagadásához vezet?

A legobjektívabb kényszer fogalmán a jog fogalmát felépíteni nem lehet. Ugy látszik, szerző nem is a jog fogalmának meghatározására törekszik, mindössze a jognak *egyik* jellemző vonását kívánja kiemelni. Így nyilatkozik: „anélkül, hogy a jogfogalom jellegzetes vonásait ezzel ki akarnánk meríteni, ki mondhatjuk, hogy az összes társadalmi szabályok között a jog gyakorolja a legobjektívabb kényszert.“ (90. lap). Így szerzőnk tétele csak abban a formulázásban fogadható el, hogy a jog objektív szankciói révén más társadalmi szabályoknál objektívabb kényszert jelent. Ebben a formulázásban viszont aligha

mond valami újat.

Egy kezdő első jogbölcseleti munkájától azonban nem is várjuk azt, hogy új elméleteket állítson fel, melyek gondolkozásunkat átatakítják. Ha a munka a szakirodalom alapos ismeretéről tanúskodik, ha van néhány találó kritikai megjegyzése, s egyes részletkérdésekben figyelmet érdemlő megállapításokat tesz, sikerültnek tartjuk.

Ha Bibó István első jogbölcseleti munkáját ezzel az érték-mérővel mérjük, azt határozottan értékesnek kell mondani. Hogy a maga elé tűzött célt nem érte el, azzal van összefüggésben, hogy elmulasztotta önmagával szemben azt a finom kritikát alkalmazni, melyre pedig egész munkásságából kitűnően megvan benne a képesség.

„Rechtskraft, rechtliche Unfehlbarkeit, Souveränität“ c. munkájában érdekesen állapítja meg a szerző ezeknek a fogalmaknak egymáshoz való viszonyát. Szerinte a jogerő a közvetlen élmény számára a jogi aktusnak az a tulajdonsága, hogy jogi normává ment át; a jogi tévedhetetlenség ugyancsak a jogi aktus tulajdonsága, jelenti annak változhatatlanságát, azt, hogy örökre jogi normává lett. A szuverénitás viszont a jogi szervnek az a tulajdonsága, hogy örökre és bármely tényállást jogi normává alakíthat át, tévedhetetlenül és korlátlanul jogérvényes aktusokat hozhat létre és törölhet el s maga állapíthatja meg a létrehozás és eltörlés feltételeit is.

A jogerő fogalmával kapcsolatban a szerző önálló felfogást mutató megállapításokat tesz. Párhuzamot von a jogerő és a jogalkalmazás közt. A jogerő szerinte jogi aktusoknak jogi normává változása, a jogalkalmazás pedig jogi normáknak jogi tényállássá való változása. Az előbbi az aktushoz kötött jogi norma, az utóbbi a normához kötött tényállás születése. A jogerő ellentétes jelensége a semmiség, a jogalkalmazásé pedig a derogatio (helyesebben a desvetudo). Nyilvánvaló, hogy a szerző a jogerő kifejezést más értelemben használja, mint aminőt ez a jogi műnyelvben jelent. A jogerőnek a semmiség nem lehet ellentétes jelensége, mert hiszen magát a semmiséget is lehet jogerősen megállapítani. Épen az a körülmény, hogy a szerző a jogerő általa felvett fogalmának ellentétes jelenségét a semmiségben látja, vezet rá arra, hogy a jogi erő néha a jogi aktus jogszerűségének jogi eljárás útján nem vitathatóan jogszerű megállapítását jelenti. Ez a jogszerű megállapítás állhat ugyanis egyrészt az aktusnak jogszerűvé, másrészt annak semmissé váló nyilvánításában.

De vajjon lehet-e ebben az értelemben is a jogerőt a jogalkalmazással szembeállítani? Hiszen az aktus jogszerűségének jogszerű megállapítása maga is jogalkalmazás.

S lehet-e elválasztani a jogerőt a jogi tévedhetetlenségtől? Szerző szerint mindkettő a jogi aktus tulajdonsága, az egyik az, hogy a jogi aktus jogi normává alakul, a másik, hogy változhatatlanul, vagyis örökre jogi normává alakul át. Mivel a jogerő végleges megállapítás, a „közvetlen észlelet számára“

t. i. a tételes jog szempontjából, szükségképen „örökre“ szólónak kell lennie. Így a jogerő és a tévedhetetlenség egyet jelent.

Ez a tanulmány nem egy tetszetős ötletet s nem egy finom megfigyelést tartalmaz, de a teljesen át nem gondolt konstrukció több ponton sebezhető s aligha vitte lényegesen előre a tárgyalat kérdést.

Le dogme du „bellum justum“ et la théorie de l'infalibilité juridique“ c. tanulmánya a tiszta jogtan immanens kritikája. Megállapítja, hogy a tiszta jogtan ama gondolatának, mely a jogsértést a szankcióval definiálja, — azt a szankció előfeltételeként határozyán meg — szükségyszerű folyománya a háború szankcióként való minősülése a nemzetközi jogban. Viszont ha a háború szankció, akkor fogalmilag ki van zárva az igazságtalan háború lehetősége.

Minden állam kizárólagos kompetenciával maga állapítja meg, hogy az általa alkalmazott szankciók feltételei fennfornak-e. Nincs olyan központi szerv, mely a szankció jogosságának kérdését eldönthetné. Így a háború mindkét fél részéről nemzetközi jogszerűen alkalmazott szankció. Mindenik állam egyenlően és konkurráló módon kompetens bizonyos aktusokat sértéseknek, másokat e jogsértések szankciójának minősíteni. A háború kétoldalú bellum justum.

Szerzőnk maga is hangsúlyozza, hogy ez a megállapítás csak az általános nemzetközi jogra vonatkozólag áll meg, mely nem tesz különbséget jogi jellege tekintetében a háború és ellenháború közt. Ha azonban a kérdést azoknak a partikuláris nemzetközi jogszabályoknak a szempontjából nézzük, melyek a háborút bizonyos feltételek mellett nemzetközi deliktummá nyilvánították — gondoljunk pl. a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányának idevonatkozó rendelkezéseire — megváltozik a helyzet. Van deliktum és van szankció-háború. Az ú. n. megengedett háború, melyet a felek akkor indíthatnak, mikor az Egyezségokmány szerint joguk van akképen cselekedni, amint azt a jog és igazság érdekében szükségesnek látják, szintén szankció-háború ugyan, de különbözik a Nemzetek Szövetsége által elhatározott szankció-háborútól abban, hogy ez nem a közösség által elrendelt, hanem egyéni szankció, két oldalú bellum justum s ellenháborúja nem nemzetközi deliktum.

Szerzőnk értékes új szempontokat nyert volna a kérdés vizsgálatához, ha nem hagyja figyelmen kívül ezeket a partikuláris nemzetközi jogszabályokat, melyek ha pillanatnyilag nem tudnak is érvényesülni, végre is a jövő fejlődés valószínű irányát jelzik.

Ez a dolgozat nemzetközi jogi alapnormaként a reconnaissance-t állapítja be. Bármiként vélekedjünk is a reconnaissance jogi természetéről — szerzőnk felfogása más, mint az, melyet idevonatkozólag a Kolosváry-émlékkönyvben kifejtettem — kétségtelen, hogy az elismerés az állam hozzájárulása nélkül nem jöhet létre. A reconnaissance tehát az érdekelt államok közös megegyezésén nyugvó nemzetközi jogi aktus.

Ha tehát a reconnaissance-t fogadjuk el nemzetközi jog alapnormaként, lényegileg nemzetközi szerződést, illetőleg a pacta sunt servanda elvét tesszük azzá. A szerző érdekes ötlete tehát nem viszi előre a kérdést.

Ha nem fogadhatjuk is el mindenben szerző álláspontját, az kétségtelen, hogy ez a kis tanulmány nem hozott szégyent a magyar tudományosságra. Gondolatvezetése világos és logikus, fejtegetései szabatosak, mentesek minden bőbeszédűségtől és idegen kérdésekre való elkalandozástól. Új gondolatokat vet fel, éles elméjű kritikát gyakorol s a maga egészében értékes terméke jogbölcseleti irodalmunknak. Szerzőnek eddigi legsikerültebb munkájaként tekinthető.

„Etika és Büntetőjog“ c. tanulmánya azt a gondolatot fejti ki, hogy a büntetés a társadalomnak a bűncselekménnyel szemben érzett felháborodását van hivatva kifejezésre juttatni. A társadalom nyers felháborodását vezeti le az által, hogy ezt a felháborodást intézményessé, absztrakttá, objektívvé, igazságossá teszi. Ez adja meg a büntetés szükségképeni megtorló jellegét. Ez különbözteti meg a büntetést a megtorlás természetével nem bíró egyéb hátrányos következményektől. A büntetőjog történeti kialakulása során nem a sértettek keresték először a köz védelmét a büntetéssel szemben, hanem a vádlott a bosszúálló rokonnal, a lipcselő tömeggel szemben.

A büntetés csak abban a társadalomban vezethető el teljesen megtorló jellegét s csak ott léphetne helyébe tisztán a társadalom védelmét szolgáló közigazgatási rendszabály, ahol a mások cselekvéseivel szemben való felháborodás indulata mindenestől hiányoznék.

A büntetés funkciójának ebből a felfogásából kiindulva vizsgálja 1. az erkölcsi és büntetőjogi szabályok különbségét, 2. az etika és a büntetőjog érvényességi viszonyát. Ez a tanulmány nem lép fel különösebb tudományos igényekkel, de ügyesen használ fel egy értékes gondolatot az etika és büntetőjog sokat vitatott viszonyának megvilágítására.

Becsatolt többi publikációi közül egy röviden a nyílttengeri légi kikötők nemzetközi jogi helyzetének kérdésével foglalkozik, a többi könyvismertetés.

Végső eredményként örömmel állapítom meg, hogy dr. Bibó István eddigi működése a legszebb reményekre jogosít. Ha egyelőre több is benne az ifjú nagyot-akarása, mint a szigorú önkritika, kétségtelen, hogy ha a kezdeti lendülettel fogja folytatni tudományos irodalmi működését, a jogbölcselet tudományának érdemes munkása lesz.

Tisztelettel javaslom, méltóztassék dr. Bibó István úr becsatolt munkáit a jogbölcseletből való egyetemi magántanári képesítés alapjául elfogadni s nevezettet szóbeli colloquiumra bocsátani.

A tek. Kar iránti mély tisztelettel
Szeged, 1940 március 6

Buza László
ny. r. tanár.